

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ, СВЯТА І ОБРЯДИ ЯК ПРОЯВИ СІМЕЙНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглянуті сімейні традиції, свята і обряди та їх трансформація у сучасних умовах в Україні. Особлива увага відводиться комплексу родинних обрядів (родильні, весільні, поховальні й поминальні) та їхній ролі у життєдіяльності української сім'ї.

Ключеві слова: сім'я, родина, сімейні обряди, народні традиції та свята, національна культура.

The most characteristic Ukrainian family traditions, and possibilities of their transformation in modern conditions are distinguished in the article. Principal attention is given to the possibility for to integrate time-honoured ceremonies and customs into the forms of culturogen life's work of ukrainian family.

Keywords: family, tribe, family customs, folk traditions and celebration, national culture.

Сім'я завжди була надзвичайно важливою ланкою у соціальній структурі суспільства. Зміни, які відбуваються в сім'ї, впливають на характер суспільних відносин, на стан і розвиток самого суспільства. Сімейна діяльність регулюється і спрямовується традиціями та звичаями, цінностями та нормами, що панують у суспільстві за певних історичних умов. Як складова суспільства сім'я зазнає впливу всіх тих змін, що в ньому відбуваються, і відповідно трансформується. Економічна та соціальна криза, спад виробництва, безробіття, соціальна незахищеність – усе це негативно впливає на сім'ю, зумовлює зміну її ціннісних орієнтацій.

Вплив сім'ї на суспільство полягає у здійсненні нею таких функцій, як народження та виховання дітей, соціалізація поколінь, формування ціннісних орієнтирів, передача життєвого досвіду, народних звичаїв та обрядів тощо. Як складний і багатоплановий соціальний феномен сім'я є об'єктом вивчення багатьох наук – соціальної психології, соціології, культурології, економіки, педагогіки, права, етики, історії, етнографії тощо. Кожна з цих наук має свій предмет дослідження.

У наукових дослідженнях розглядаються особливості виховання дітей у традиційній українській сім'ї, (О.Вишневський, А.Даник, О.Постовий); закономірності формування особистості підлітків (В.Абраменко, Т.Кравченко, А.Прихожан, О.Хромова); роль педагогічного потенціалу українських народних традицій і обрядів у духовному вихованні (К.Журба, О.Кузик, Г.Майборода, Т.Мацейків, З.Нігматов, М.Стельмахович, Є.Сявакко); вплив культурно-просвітницької роботи на виховання і духовність дитини (Т.Алексеєнко, Є.Анісімов, І.Барвінок, Л.Бойко, О.Гавеля); культурно-дозвілєва діяльність сім'ї (Н.Бабенко, Ю.Ключко, С.Смірнова, Н.Цимбалюк, Н.Самойленко). Низка науковців у своїх дослідженнях звертаються до з'ясування функцій сім'ї у сучасному суспільстві (Н. Кулина, В. Піча, В. Постовий, Т. Руденко) та проблем культури і духовності (К.Гайдукевич, М.Соловйов, Б.Цимбалістий). Проте з'ясування впливу народних традицій, свят та обрядів на життєдіяльність української родини ще не набуло цілісного відображення в наукових розробках вітчизняних дослідників.

У сучасній Україні зростає інтерес до вивчення сім'ї як соціально культурного явища, адже рід наш багатий традиціями, святами і обрядами, прекрасний духовністю.

Актуальність дослідження зумовлена також зростанням інтересу людства до своїх духовних джерел і традиційної спадщини. Останнім часом світове співтовариство дедалі більше уваги звертає на вивчення, збереження та розвиток традицій, свят та обрядів. Вони мають зайняти сьогодні провідне місце у формуванні національної культури та взаємозв'язку регіональних і національних культур, які одержують поширення в умовах зростаючої глобальної цілісності. Сучасна культура, вступаючи в принципово новий етап глобалізації гуманістичних цінностей, має поєднати людство на загальнолюдських цінностях, творчому розвитку особистості, поширенні наукового знання і передових технологій, взаємозбагаченні національних культур, екологічному відношенні до життя і навколишнього середовища.

Етнографи та культурологи зародження сімейних обрядів відносять до первісних часів. Першоосновою їх виступала трудова діяльність первісної людини, ритуально-ігрові дійства мисливців, рибалок та збирачів дарів природи (які мали магічний характер), освоєння людиною навколишнього світу, розвиток самої людини, її соціалізація.

Жінка, керована материнським інстинктом, від найпершого скрику новонародженого безпомилково визначала свою поведінку і, відчуваючи дію сил природи, точно вміла вибирати серед величезної різноманітності рослин найнеобхідніші для харчування.

Досить важливим етапом виховання дитини були ігри та забави, пісні з забавами, до яких долучалася дитина на наступному етапі свого формування. З найдавніших часів діти були активними

учасниками трудових процесів, разом з дорослими дбали про забезпечення матеріального достатку сім'ї. І тільки та людина, яка успішно закінчувала цю школу праці в своїй родині, ставала добрим господарем, батьком чи нянькою, вчителем своїх дітей [5, 7].

Ідея привчання дітей до виробничих процесів знаходить своє підтвердження в дитячих іграшках (у зменшених предметах праці – сапках, грабельках, інструментах тощо), якими діти гралися під час дозвілля. Серед пам'яток трипільської культури є дитяча іграшка з кераміки – візок на двох колесах з упряженими кіньми. Отже, давні трипільці в іграшковій, ігровій формі родинного дозвілля привчали дітей до природного матеріального світу, до розуміння призначення і візка, і тварин, а також до визначення їх ролі і місця у виробничій та побутовій сферах. Сьогодні батьки так само через іграшки привчають дітей до праці, тільки тепер це не грабельки, а електронні іграшки. Так родинні традиції дозвілля, трансформуючись через перетворення на інтеграцію з новими виробничими й культурно-освітніми умовами, набувають вираження в сучасних формах і способах функціонування.

Залучення дітей до дозвіллевих занять проходило на всіх етапах її розвитку: дитина, підліток, юнак чи дівчина. Значну роль слід відвести старшому поколінню родини у формуванні особливого типу художнього мислення молодших та у передаванні набутого від пращурів досвіду народних традицій, звичаїв, обрядів, побутової поведінки.

Особливості функціонування української родини, деякі напрями реалізації соціально-культурного потенціалу сім'ї відображені у працях етнографів та етносологів О.Кравця, В.Миронова, В.Наулка, А.Пономарьова (проблеми модифікації національно-культурних особливостей організації сім'ї, сімейного побуту через зміни в політичному, соціально-економічному розвитку суспільства). Цікаві думки щодо специфіки функціонування української родини, зокрема про її вплив на формування ментальності народу, кореляції особливостей формування та функціонування сім'ї з національним характером містяться у працях В.Янева та М.Шлемкевича. Основні віхи розвитку сімейного побуту українського народу та весільну народну обрядність висвітлюють народознавці О.Кравець, Н.Здорова, В.Борисенко, В.Скुरатівський та інші.

Сім'я, як основна ланка суспільної і соціальної організації людей, у процесі історичного розвитку постійно набувала певного досвіду адаптації в природно-матеріальних умовах і у формуванні духовного світу. Останній значною мірою матеріалізувався в морально-етнічній, фольклорній, господарській і побутовій культурі народу, що забезпечувало творення родинних виховних традицій, звичаїв, які є найстійкішими елементами виховних етнопедагогічних систем. Родинні традиції, звичаї і обряди найліпше відображали досвід виховання дітей кожного народу. Розвиненість тривких родинно-сімейних, побутових і культурних традицій свідчить про високий рівень формування етносу кожної національності.

До таких традицій слід віднести українську пісню й танець, як два потужні психофізичні чинники вираження морально-етичної й естетичної культурної цінності українського народу. У середні віки, коли Україна страждала в неволі, українська пісня набула нових якостей і значення: відтепер вона стає міцною духовною основою народу, відіграє важливу роль у згуртуванні української нації, піднесенні духовної культури всіх суспільних верств.

Тривала історична функціональність родинних традицій, свят і обрядів конкретного народу є свідченням його духовної та фізичної живучості, цивілізованості, культурної витривалості, доцільності існування у світовому просторі. Саме тому, з-поміж найчисленніших давніх традицій, мабуть однією з найбільш поцінованих різними народами є патріотизм – це благородне, синівське почуття до своєї Батьківщини, яка водночас є частиною світової спільноти.

Традиції, свята та обряди – це та висока поезія, без якої душа дитини не може повністю сформуватися, розкритися. У дитинстві й підлітковому віці діти багато народних традицій сприймають ще не усвідомлено, в ігровій діяльності, що сприяє легкості й безпосередності їх засвоєння. В цьому й полягає особлива роль народних традицій, за допомогою яких значною мірою формується особистість. Це водночас є змістом, умовою і формою як національного, так і загальнолюдського виховання. Адже особливості національного виховання можна передати лише змістом і засобами національного, що надає оригінальності й неповторності у соціалізації дитини.

У наш час ця проблема потребує уваги. Однак, вболіваючи за відродження національних традицій, легко впасти в крайність, обмежити себе й своїх дітей, освіту й виховання звуженим світом власних егоїстичних потреб та інтересів. І навпаки, нехтуючи національним, історією, культурою й традиціями рідного народу, прагнучи всесвітньої універсалізації людини під машкарою інтернаціоналізму чи так званих загальнолюдських цінностей, можна втратити і батьківщину, і себе як особистість.

Сучасна цивілізація може зовсім позбутися майбутнього, якщо вона не знайде глибокого ґрунтування моральним принципом, традиціям, орієнтаціям, вимогам, нормам. Для справжньої духовності немає минулого, тому і треба оцінювати всю духовну спадщину, беручи з неї для майбутнього найпрекрасніше, найдійовіше.

Необхідно звернутися до традиційної нормотворчості, котра проявляється у народних світоглядних настановах на мораль, ідеали, звичаї, традиції, обрядовість, фольклор, тобто на духовний світ народу.

Український народ вбачав основну мету виховання у тому, щоб навчити кожного бути людиною. Навіть глибокі знання нічого не варті, більше того – вони шкідливі: "знання без людяності" – це меч в руках у безумця". Основу своєї життєдіяльності народ розумів у праці: "справжнє життя – у праці", "праця – душа всього життя". Дитину змалку привчали до само-обслуговування, спільної праці з

батьками. Народна педагогіка вимагала дотримання єдності моральних норм: "Хто дітям потаче, сам плаче", водночас і застерігали: "Не вчи штурханцями, а хорошими слівцями". Про моральне виховання дитини судили з репутації батьків: "Яка гребля – такий млин, який тато – такий син".

Моральним у народі вважали того, хто чесний і правдивий, цнотливий, шляхетний. Від хитроців застерігали: "Не копай другому ями, сам упадеш", а у забороні: "Не руйнуй пташиних гнізд, бо осліпнеш!" – карали "гріхом".

На Україні, за народними уявленнями, гріхом вважався негідний і поганий вчинок, що засуджувався мораллю. Народні заборони і осуди були і залишаються мудрими. Гріхом є нешанобливе ставлення до батьків, до старших за віком, глузування з калік, слабких, знуцання з тварин, вирубування, ламання без усякої потреби дерев, засмічення криниць і водоймищ, нешанобливе ставлення до гостей тощо.

У кожній українській родині необхідним вважалося високоморальне виховання дітей: піклування про хворих і природу, пошана до старших, любов до праці і знань, естетичні смаки і народний етикет, повага до хліба як основи всього і любов до своєї Батьківщини. Усе це розвивало людину духовно і душевно, фізично і інтелектуально – тобто гармонійно [1, 14].

Українська обрядова структура, трансформуючись і вдосконалюючись, відповідно нарощувала і духовний потенціал. Кожна вікова група мала чітко вивершене дійство, за допомогою якого формувалися світоглядні символи і моральні якості індивіда та колективу в цілому. Якщо через обрядовість у побутове життя міцно входили і закріплювалися традиції, то обряди, в свою чергу, формувалися за допомогою свят. Саме їм належить пріоритет у всій системі духовного життя.

Практично будь-яке свято мало свою, характерну лише для нього, обрядову структуру. В грудневому циклі, коли в селян, особливо молоді, було вдосталь вільного часу, відповідно опрацьовано і найбільше свят: Андрія з романтичною калитою, Варвари з пирхунами, Миколи з похачунками дівчорі, Наума – покровителя науки і знань, а отже, й обряду, пов'язаного з початком навчання, тощо. Відтак, кожне свято мало свій обрядовий фон, який надавав йому оригінальності і неповторності. Свята не тільки акумулювали втрачені обряди, а й регулювали циклічність, були своєрідною календарною структурою духовного життя людини [4, 49].

Яким би важким не було повсякдення, саме за допомогою народних та родинних свят народ самоочищувався, возвеличувався і налаштовувався на оптимістичну хвилю. У святковій структурі якнайдовше зберігається етнічне коріння нації. Від якого постійно відгалужуються усе нові й нові пагінци самооновлення, а отже, й самозбереження.

Важливу роль у виробленні культури і духовного життя відіграють сімейні традиції. Вони підтримувалися не юридичними актами, а силою суспільної думки. Багато з них, удосконалюючись, стають правилами, нормами, важливими прискорювачами суспільного прогресу. В ігровій формі передавалися моральні установки, принципи, надавалось емоційне, образне, театралізоване забарвлення, а не навчання протест. Шляхом вдалого застосування національних традицій зверталась увага на духовність в сімейному дозвіллі, його форми і обряди.

Слова святість, святий і свято – одного кореня. Свято для душі, радість у домі – це те, на чому тримається сім'я, особливо в наш час. Саме під час такого спілкування з дітьми засвоюються основи моральності, духовності і милосердя. Так, на свято Колодія, перед великим постом, всі, хто був у сварці замирювались і просили вибачення одне в одного. Особливо задушевно проходило взаємне прощення між батьками і дітьми [4, 34].

На жаль, в сучасному житті ця традиція викоренена. Ось що нам треба відновлювати на сучасній основі, на рівні пізнавальному і обрядовому, вводити в побут. Нам українцям, належить повернути втрачене, а саме ту радість родинного колективного співпереживання під час проведення обрядових дій, свят тощо. Адже, усе сімейне життя в минулому супроводжувалось різноманітними обрядами та ритуалами, котрі в образно-символічній формі означали певні етапи життя людини і окремі стадії розвитку сім'ї. Це дає усвідомлення часу, його плинності. Людина напівсвідомо відчуває рух часу і своє місце в ньому. Він матеріалізується лише через подібні сімейні свята, родинні події. Людина може сприймати тільки матеріалізовані події, адже час матеріалізується у святі.

Відповідно до природного циклу існування людини склався і комплекс сімейних обрядів: родильні, весільні, поховальні й поминальні. З розвитком раціональних знань сенс заборонних магічних обрядів поступово втрачався, а ритуальні дії перетворилися на одну з традиційних розваг народу. Разом з появою нових обрядових дій і символічних ритуалів старі продовжували зберігатися, однак, їхній зміст поступово змінювався. Так склався багаточасовий і багатофункціональний обрядовий комплекс. Ця закономірність особливо рельєфно простежується в родильній обрядовості, що пояснюється надзвичайною делікатністю самого факту народження дитини, котре, до речі, було й основною умовою визначення закономірності сім'ї. Згідно зі звичаєвим правом сім'я набувала чинності тільки тоді, коли в ній були діти.

Обряди, пов'язані з народженням дитини, дослідники поділяють на чотири цикли: передродові, власне родильні, післяродові та соціалізуючі – прилучення новонародженого до роду, сім'ї, колективу. Цикл родинної обрядовості складався з таких обрядів: народини, наречення ім'ям, очищення, обрання кумів, хрестини, пострижини тощо. Починалися родильні обряди із запрошення баби-повитухи. Великого значення надавали першій купелі, і не тільки з гігієнічних міркувань, а й з оберегових. Адже вода, за народними уявленнями, символізувала силу та чистоту. Щоб дитина росла здоровою, використовували

вали освячені трави та квіти. Дитину обсушували біля палаючої печі, що знов-таки диктувалося не тільки вимогами гігієни, а й давніми звичаями: прилучення до домашнього вогнища та роду [2, 56].

Створенню сім'ї у народі завжди надавалося надзвичайно велике значення. Відповідно до цього визначалася і весільна обрядність – своєрідна урочиста драма, що супроводжувалась іграми, музикою, танцями, співами, набуваючи характеру народного свята. У структурі весільної обрядності відображено народну мораль, звичаєве право, етичні норми та світоглядні уявлення, що формувалися протягом століть. Певною мірою пережитком матріархату можна вважати особливу роль матері у весільних діях. Адже, по суті, мати вирішувала чи видавати дочку заміж, чи ні, і "заправляла" весіллям.

Українська весільна обрядність поділялася на три цикли: передвесільний, власне весілля і післявесільний, а кожен із циклів складався з окремих обрядів. Починалося все із сватання, коли посланці від молодого йшли до батьків обранки укладати попередню угоду про шлюб. Бували, проте, випадки, коли дівчина не давала згоди на одруження. Тоді вона повертала старостам принесений ними хліб, або дарувала молодому гарбуза. У разі успішного сватання через певний час відбувалися умовини (оглядини, домовини) – знайомство з господарством молодого, а за два тижні до весілля влаштовували черговий сімейно-дозвіллевий захід – заручини. Як своєрідне скріплення договору про шлюб. На заручини до оселі молодої приходили батьки і родичі молодого, сідали до столу, а дівчину й хлопця виводили на посад. Молода перев'язувала старостів рушниками, всіх присутніх обдаровувала хустками, полотном або сорочками. Після всіх цих церемоній дівчина і хлопець вважалися зарученими і вже не мали права відмовлятися від шлюбу.

Вінчання, як весільний обряд, формувалося поступово. Ще у XVII ст. церковне освячення шлюбу не мало чинності і тому часто відбувалося весілля. Повінчані ж до самого весілля жили нарізно. Лише у 1744 р. був виданий указ, згідно з яким молоді повинні були жити після вінчання разом, не чекаючи весілля. Відтоді вінчання, як правило, проводили в один день з весіллям. На вінчання молоді зазвичай вирушали нарізно. Перед тим вони просили у батьків благословення, і ті благословляли їх хлібом.

Власне весілля починали із записин, що включали урочисте виряджання дочки та сина на село у супроводі дружок та бояр. Найдраматичнішим весільним обрядом є розплітання коси та покривання голови молодої очіпком і наміткою, що символізувало перехід дівчини у заміжній стан певною мірою – у підлегле становище. Потім збирали наречену у дім молодого і перевозили посаг. У домі молодого відбувався урочистий посад молодих, і набував значення їх обрядового з'єднання, внаслідок чого їх зв'язували чимбарем. Весілля закінчувалося у понеділок [3, 59].

За нових соціально-економічних і культурних умов змінюється і весільна обрядність, хоча її основа залишається традиційною. Воно, як і колись, складається з трьох основних циклів, але значно скорочене і трансформоване. Весілля відбувається зараз, зберігаючи основні традиційні обрядові записини гостей, зустріч молодих, гостина, розподіл короваю, обдаровування наречених, символічна посвята дівчини у жіноцтво тощо. Кожен з цих елементів обряду має духовне підґрунтя.

Похоронна та поминальна обрядність також була однією із форм родинних традицій. Смерть людини завжди сприймалася як велике горе і водночас як звична річ. За звичаєм, померлих обмивали й обряджали у нове вбрання: літніх – у одяг переважно темних кольорів; молодих дівчат у спідниці синього, зеленого і жовтого кольорів, які в народі вважали "жалобними". Певною своєрідністю відзначався похорон неодружених дівчат та хлопців, у якому використовувалася деяка весільна обрядність. Дівчат, наприклад, наряджали у весільний одяг, на ліву руку ліпили перстень із воску, на праву руку прив'язували весільний рушник, розплітали волосся. І хлопець, і дівчина мали весільні головні убори, хлопцеві до пояса пов'язували червону хустку. Померлих дівчат і хлопців, за традицією, називали "князем" і "княгинєю" і обирали їм пару з числа живих. Обрані деякий час відігравали роль нареченого (нареченої), а потім і вдівця (удовиці). У день похорону родичі чи знайомі небіжчика прощалися з ним, ніби просячи у нього пробачення. Після поховання влаштовували поминки – ритуальну гостину з обов'язковим вживанням ритуальних страв. Запалюючи свічки, виголошували "вічну пам'ять", а потім гасили. У першу після похорону ніч було прийнято не спати. Поминали покійника також через дев'ять днів (дев'ятини), сорок – (сороковини) і через рік – (роковини). Щорічно через тиждень після Великодня відбувалися громадські колективні поминки (панахиди, гробки). Люди цілими сім'ями збиралися на цвинтарі, впорядковували могилки і влаштовували пригощання. Цей звичай зберігся й дотепер.

Важливу роль у виробленні культури і духовного життя відіграють родинні, сімейні традиції. Вони підтримуються не юридичними актами, а силою суспільної думки. Багато з них, удосконалюючись, стають правилами, нормами, важливими прискорювачами суспільного прогресу. Традиції кожної сім'ї мають свої особливості. Добрі традиції згуртовують сім'ю, дозволяють зберегти ті зерна розумного, доброго, вічного, дякуючи яким життя стає цікавіше і корисніше.

Значна робота, яка практикується в культурно-освітніх закладах по відродженню народних звичаїв, обрядів, поверненням традиційних свят в багатьох випадках більше стосується зовнішніх ознак, пов'язаних з використанням обрядової атрибутики. Проте сутністю свят є не тільки яскрава зовнішня форма, а й співпереживання, щирість, задушевність і зворушливість спілкування. Ці чесноти та цінності згадуються в багатьох народних піснях. Так, в тузі за покійною ненькою дочка промовляє: "Можна змалювати і очі, і брови – та не намалюєш щирої розмови" чи козак каже до дівчини: "А я з сестрою всю ніч простояв, не та розмова, що із тобою" [2, 79].

У спілкуванні переважної більшості сучасних сімей батьки далеко не завжди підтримують атмосферу довіри та поваги до своїх рідних, а виховання нерідко перетворюється на набридливі повчання з боку старшого покоління та зухвалого протесту з боку молоді. За народними традиціями українська сім'я використовувала всі неділі та свята для сімейного спілкування, загального читання, а отже, духовного збагачення. Проте нині рідко вихідні та святкові дні родина проводить разом, як правило, у кожного покоління в сім'ї своя культурно-дозвіллева програма та вподобання.

Рішучі кроки до утворення реальної незалежності України відкривають шлях до зрушень на терені загальнолюдської моралі й гуманістичних ідеалів. Якщо ці тенденції візьмуть гору, можна чекати відчутних зрушень у збереженні та відтворенні народних традицій, підвищенні авторитету національної культури. Ці сподівання вже набувають законодавчої бази. Так, після багатолітнього панування войовничої безбожності у 1991 р. постановою Верховної Ради України офіційними святами проголошені Різдво, Великдень і Трійця. Ця акція впливається у загальний рух за відродження національної самосвідомості, мови, культури.

У наш атомний, урбанізований вік люди також не відмовляються від елементів містицизму та надання багатьом традиціям, обрядам і звичаям особливої святості, насамперед, від їх поцінування та додержання. У багатьох випадках важливого значення набувають родинні реліквії, мистецькі вироби, навіть суто побутові предмети.

За результатами соціологічного дослідження понад 80 відсотків опитаних представників українських родин намагаються оберігати й передавати від покоління до покоління ікони, якими благословляли їх до шлюбу їхні батьки, рушники, що були своєрідними оберегами сімейного затишку, весільний одяг. Сьогодні до цього долучаються сорочечка немовляти, волосянка з перших пострижин тощо.

Незважаючи на стрімке входження України в європейський і світовий простір, який забезпечує людей весільним одягом останньої моди, українські дівчата не відмовляються приміряти мамине і навіть бабусине весільне вбрання, українські вишиванки тощо.

У багатьох районах України проходять конкурси молоді сім'ї, які організовує районна соціальна служба сім'ї і молоді разом з працівниками культури. Щоб не бути під час такого дійства осоромленими, молодята повинні знати свій родовід і родовід свого "суженого" чи "суженої", улюблені пісні батьків, інших старших членів родини, їхні професії, уподобання. Особливо цінується на таких конкурсах знання родинних традицій, збережений родинний весільний одяг, своєрідна естетика його одягання, кулінарні сімейні знання і уміння, гостре дотепне слово, гарно виголошений тост, вдало виконана пісня, танок тощо.

Так національна традиція, її трансформація в сьогоденні й майбутньому стає важливим чинником поступу нашої педагогіки. Людство йде до зближення інтересів, до взаємодії в розвитку й виживанні. І водночас жоден народ не бажає втратити найліпших якостей і прикмет своєї самобутності, неповторності. Традиції, звичаї і обряди – це наша спільна історія, яка живить і єднає нас. І ми сьогодні з усією відповідальністю маємо ставитися до формування високого національного ідеалу, гуманістичного за своїм спрямуванням і змістом, розмаїтого і багатого формами і способами вираження.

Інтеграція та трансформація родинно-сімейних традицій, свят і обрядів детермінується конкретними умовами та потребами людей у забезпеченні спадкоємності поколінь, передачі соціального і духовного досвіду підростаючим поколінням. Історичний досвід організації сімейного дозвілля засвідчує, що традиції, звичаї і обряди виступають у процесі сімейного дозвілля як олюднена історія українського народу. Вони об'єднують націю і підтримують її життєздатність, формують високий національний ідеал, гуманістичний за своїм спрямуванням і змістом, багатий за формами і засобами виразу.

Використані джерела

1. Алексеева Т.Ф. Проблемы усаживания духовных идеалів у сучасному культурно-мистецькому житті України / Т.Ф. Алексеева. – Житомир: ЖПУ, 2002. – 124 с.
2. Бабенко Н.Б. Сімейне дозвілля. Теоретичні та емпіричні аспекти. Монографія / Надія Борисівна Бабенко. – К.: ДАККІМ, 2001. – 159 с.
3. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічні дослідження / В.К. Борисенко. – К.: Наукова Думка, 1988. – 192 с.
4. Воропай О. Звичай нашого народу: у 2 т. (Етнографічний нарис) / О.Воропай. – К.: Оберіг, 1991. – Т.1 – 500 с.; Т.2. – 446 с.
5. Скуратівський В.Т. Святвечір: у 2 кн. /Василь Тимофійович Скуратівський. – К.: Вироб.-комерц. фірма "Перлина", 1994. – 288 с.